

CSEHY ZOLTÁN–POLGÁR ANIKÓ

Krisztus és Tritonia Pallas

Ányos Pál tartományi rendfőnök választás alkalmából írt oratioja

A Jankovics József és Schiller Erzsébet nevével fémjelzett „*Édes Fiaim... Figyelmezzetek!*” című, Ányos Pál egyházi beszédeit tartalmazó kötet több szempontból is figyelemreméltó. Egyrészt azért, mert bőséges jegyzetanyaggal és filológiai igényességgel adja közre újra – a kézirat figyelembevételével, illetve Csaplár Benedek olvasatainak elővigyázatos korrekcióival – Ányos beszédeit, másrészt pedig azért, mert először publikálja Ányos latin nyelvű szónoklatát annak magyar fordításával együtt.¹

Ányos Pál egyházi beszédeinek is viszonylag csekély a szakirodalma, legtöbbször a tudomásulvételen túl érdemi megállapítások nem is születtek velük kapcsolatban, a latin beszédet pedig még csak nem is említik. Csaplár Benedek, Ányos abai beszédének kiadója egy – a lelki tusákból és a költői világ fiatalos érzékenységeiből szabadulni akaró, a vég előszelét érző, Istenhez forduló – „komoly” Ányos-képet szuggerál a szentimentális költő uralkodó irodalomtörténeti toposzával szemben. A „hitoktatói magasztos irány” felé induló költő alakját a pusztá lírikusi magatartásnál magasabb rendűnek érzi: „így e maig rejlett dolgozatai azon szándékának becses tanúságaiként vehetők, mely az érzelmi belküzdes tisztultával az alig 28 éves ifjut immár az érzék fölöttiek felé oly hathatósan vonza”.² Mindez radikálisabban így nyer megfogalmazást Csaplár elmékedésekről írt dolgozatában, melyben a székesfehérvári évek fordulatát ragadja meg: „Ez utóbbi éveinek termékeiben nyilatkozik tehát sajátlag az ő bonyolultabb lelki világának igazi mivolta, midőn a hiú ábrándokkal szakítva, mintegy teljesebb megnyugvása pontjához közeledett”.³ A „tévedő ifjúnak érzelő költőiségét” Csaplár a valóban „eszményies irányzatú férfiúnak fölkent törekvéseivel” állítja szembe, s így mintegy polarizálja a megszokott Ányos-képet: az elmélkedő, egyházi szónokként megnyilatkozó szerző profiljának kidolgozását „justifikációnak” tartja. Ha túlzás is kijátszani egymás ellen a költő–teológus, illetve egyházi szónok profilját – ebből a Csaplár utáni filológia sem igazán profitált –, arra ez mindenestre rámutat, hogy Ányos munkásságát sokkal cizeláltabban és árnyaltabban kell megítélnünk, mint korábban.

„Ányos igazi nagysága a poétaságban teljesedett ki” – írja Kovács Győző 1958-ban, s ebben alighanem igazat is kell adnunk neki.⁴ Koltai Virgil frappáns szavaival Ányos

¹ „*Édes Fiaim... Figyelmezzetek!*”: Ányos Pál egyházi beszédei, kiad. JANKOVICS József, SCHILLER Erzsébet, Veszprém, Művészetek Háza, 2009. Az oratióról: 91.

² CSAPLÁR Benedek, *Egyházi beszéd, melyet Szent Háromság ünnepén 1783-ban Abán mondott Ányos Pál*, Bp., Hunyadi Mátyás Nyomdai Intézet, 1888, 3.

³ Ányos Pál *elmékedései, melyeket a székes-fehérvári kir. iskolabeli ifjusággal a háromnapos lelki gyakorlat folytán tartott 1783-ban*, kiad. CSAPLÁR Benedek, Bp., a Szent-István Műintézet Könyvnyomdája, 1889, 48.

⁴ KOVÁCS Győző, *Az érzékenység poétája (Ányos Pál, az első magyar szentimentális költő, 1756–1784)*, ItK, 1958/1, 38.

ma is a „barátság s a költészet apostola.”⁵ Ahhoz viszont, hogy igazat adhassunk Rónay Györgynek, aki szerint: „a halálnak egyetlen igazi rokona van irodalmunkban, Ányos Pál”, elengedhetetlen az egyházi beszédek és elmélkedések ismerete.⁶ Czapáry László egy 1905-ös, emléktábla-leleplezéskor mondott szónoklata érdekes módon a politikai költő profilt abszolutizálja.⁷ E tendenciákból is látható, hogy a szentimentális, érzelmes költőt a politikai, majd pedig a teológus-szónok látszik követni. Ez az életkori fázisokon alapuló fokozatos megkomolyodás hosszabb ideig kitartó irodalomtörténeti sémának bizonyult.

Ányos, a szónok azonban nyilván nem csak a ránk maradt retorikai-teológiai korpuszt hozta létre: Lauschmann Gyula a Csaplár által kiadott beszédeken kívül említi még egy székesfehérvári keletkezésű, közelebbről meg nem határozott tárgyú beszédet: „az utolsó, nálunk készült egyházi beszédet az Ányos család eszterági levéltára őrzi, de hogy mikor és hol mondta el Ányos Pál, nem tudjuk.”⁸ Császár Elemér Ányos-monográfiájából az is kiderül, hogy ez a beszéd, noha „nem ismerjük rendeltetését”, az örök kárhozatról szól.⁹ Olgyai Bertalan életrajzíró szerint Ányos Nyitrán szónokolt Szent István napján: az itt elhangzott prédikációról azonban semmi közelebit nem tudunk meg.¹⁰

Maga Császár nem becsüli sokra Ányos beszédeit és hitszónoki működését: „Anyukat tekintve eredetiség alig van bennük.”¹¹ Érzékenyen figyel fel viszont arra, hogy Ányos kevés idézettel és inkább példákkal magyaráz:¹² ez a tendencia latin beszédében is pregnánsan lesz jelen. Gellért Jenő Ányos nyelvének egyszerűségét emeli ki, és a világosságesszményt magasztalja, s érdekes módon érvtechnikája esetében Ányos érvelését és argumentációit inkább hit- és tekintélyelvűnek, mint rációcentrikus jellegűnek látja. Szerinte a „meggyőzés ereje adja meg” Ányos nyelvének erejét és beszédének emelkedettségét.¹³

Ányos latin beszéde az *Oratio* címet viseli, és az OSzK Quart. Hung. 1311-es jelzetű Ányos-kéziratában található, az 50r–54v szövegtartományban. A szövegkiadás a beszéd után, az 55r oldalon található címet emelte főcímmé: *Oratio in Electivo Provinciali dicta Anno 1782*. A beszéd a rábeszélő és buzdító beszédnemhez tartozik: mindkettőt a tanácskozó beszédhez sorolják a barokk retorikák: „A rábeszélő nembem, ami a tanács-

⁵ KOLTAI Virgil, *Ányos Pál*, Vár Ucca Tizenhét, 1994/2 [*Ányos Pál (1756–1784)* – tematikus szám], 59.

⁶ RÓNAY György, *Ányos Pál*, Vár Ucca Tizenhét, 1994/2, 136.

⁷ CZAPÁRY László, *Ányos és Virág hazafisága*, Székesfehérvárott, Szammer Imre Könyvnyomtató Intézete, 1906.

⁸ SEMPER [LAUSCHMANN Gyula], *Virág Benedek és Ányos Pál viszonya Székesfehérvárhoz*, Vár Ucca Tizenhét, 1994/2, 80.

⁹ CSÁSZÁR Elemér, *Ányos Pál, 1756–1784*, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1912, 202.

¹⁰ OLGYAI Bertalan, *Ányos Pál élete és költészete*, Vár Ucca Tizenhét, 1994/2, 95.

¹¹ CSÁSZÁR, *i. m.*, 202.

¹² *Uo.*, 203.

¹³ GELLÉRT Jenő, *Ányos Pál*, Bp., Lampel Róbert kiadása, 1895, 82. Lásd még: HORVÁTH Dezső, *Ányos Pál (1756–1784)*, Bp., Molnárak Lapja Könyvnyomda, 1906, 46–49.

kozóhoz tartozik, és a buzdítóban, amely hozzá szorosan kapcsolódik, fogalmazódik általában szentbeszédeink nagy része” – írja például Carolus Regius *Orator christianus* című művében (1612).¹⁴ Ugyanez a szerző a figyelmeztetéseket segédeszközöknek tartja, „egyrészt az értelem, másrészt az erkölcs megvilágosítására”.¹⁵

A beszéd *propositió*val indul, mely a konszenzuson alapuló közérdeket hangoztatja: a kiválókat (*praecellere caeteris*), a legméltóbbakat (*dignissimos*), a jobbat (*eligite meliorem*) szükséges megválasztani. A közhelytételhez azonnal *narratio* társul, mely a bibliai Jehu történetét idézi meg: Jehu még az ellenségei közül (Áháb 70 fia közül) is a jobbat akarta királlyá választatni, még akkor is, ha az ellenségként öellene fordul majd, mert ez a természet törvénye (*naturae communi lege*). Ányos két *tételt* is derivál a narrációból: tévedni fogunk, ha minden erőnket nem fordítjuk arra, hogy a jobbkat válasszuk, mégpedig a természet törvénye alapján. Fel kell tudnunk ismerni, hogy ki számít az oly általánosan megfogalmazott erény megtestesítőjének. A *felosztás* szerint a beszéd két nagy egységre bomlik: az első rész azokhoz szól, akik választanak (*primum electores contigit*), majd a szerző aposztrofét alkalmazva azokhoz szól röviden, akiket megválasztanak (*alterum pertinebit ad electos*). Ez a retorikai váltás a „sed sistite paululum adhuc electos paucis volo” szakasznál történik meg.

A tétel megfogalmazására, valamint a beszéd felosztására Szent Tamás *Summa theologiae* című műve hatott (*Summa* 2, 2, 185).¹⁶ „Videtur quod oporteat eum qui ad episcopatum assumitur, esse ceteris meliorem” – írja Szent Tamás (‘Úgy tűnik, hogy annak, akit püspökké választanak, a többiekénél jobbnak kell lennie.’). Ányosnál a *meliornak*, a jobbnak a hangsúlyozása is jobban érthető, ha Aquinói Szent Tamásnak a tétel ellen felhozható ellenérvét ismerjük: „Sed contra est quod decretalis dicit quod sufficit eligere bonum, nec oportet eligere meliorem.” (‘Ennek ellentmond a rendelet megfogalmazása, mely szerint elég a jót választani, nem szükséges a jobbat választani.’). Az Ányos-beszéd kettős beosztása (egyrészt azokhoz szól, akik választanak, másrészt azokhoz, akiket megválasztanak) arra az elgondolásra megy vissza, melyet a *Summa* is hangsúlyoz, hogy más elvárásaink kell legyenek azzal szemben, akit megválasztanak, s mások annak irányában, aki választ („aliquid est considerandum ex parte eius qui assumitur, et aliquid ex parte eius qui assumit”).

A beszéd alapkérdése: kik számítanak jobbaknak? Ányos a magyarázat jegyében egy kisebb erénykatalógust állít össze, az erényeket pedig egy-egy bibliai névhez társítja:

Dávid – *prudentia* (okosság)

Mózes – *amor in filios* (a fiak iránti szeretet)

Józsue – *fides, iustitia* (hűség, igazságosság)

Dániel – *fortitudo, dicendi libertas* (bátorság, a szókimondás szabadsága).

Az *argumentáció* fázisában az említett katalógust támogató és alapul vevő érvek követ-

14 *Retorikák a barokk korból*, szerk. BITSKEY István, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2003, 194.

15 *Uo.*, 180.

16 Divi THOMAE AQUINAS *Summa Theologica*, III, Paris, J. P. Migne, 1864, 1313–1314.

keznek. Az érvelés végén *conchetto-szerűen* jelennek meg azok az erények, melyekre a választóknak a választásuk során tekintettel kell lenniük: „Fortes exploreate, prudentes, iustos, amantes, fortes eligite, et eligistis.”¹⁷

A második részben az antik Szolón példája válik uralkodóvá a *narrációban*: a tanács tagjai megválasztásukkor felelősnek arra, hogy megtartják Szolón törvényeit, nem helyezik egyéni érdekeik elébe a haza javát, s hogy a köztársaságot igyekezzenek utódai-
knak jobb állapotban átadni, mint amilyenben kapták. A *zárszó*, a *peroratio* a Szolón-
elbeszélés aktualizált tanulsága lesz, miszerint amit Szolón el tudott érni az athéniaknál, azt sokkal inkább el kellene érnie Krisztusnak a papságnál.

Az erények négyes beosztása (*prudentia + amor in filios + fides, iustitia + fortitudo, dicendi libertas*), melyet a fenn említett négy bibliai személy jelképez, arra a négyesfogatra emlékeztet, amely Ambrosius szerint a lélek szekerét vezeti: „Si currus est anima, habet equos vel bonos vel malos. Boni equi virtutes sunt animae: mali equi, passiones sunt corporis. [...] Boni equi sunt quatuor, prudentia, temperantia, fortitudo, iustitia.” (‘Ha a lélek szekér, vagy jó, vagy rossz lovai vannak. A jó lovak a lelki erények, a rossz lovak a testi szenvedélyek. [...] Négy jó ló van, az okosság, a mértékletesség, a bátorság, az igazságosság.’ – Ambrosius Mediolanensis: *De Isaac et Anima*, Caput VIII.)¹⁸

E négy erény központba állítása antik eredetű, Macrobius *Commentarii in Somnium Scipionis* című művének I. 8. fejezete a négy sarkalatos erényt elemzi, melyek meg-
egyeznek a fenn idézett négyesfogattal: *prudentia, temperantia, fortitudo, iustitia*.¹⁹ A *prudentia* egyszerre intellektuális és gyakorlatias erény. Ahogy Tóth Orsolya meg-
figyelte, Cicero „a *prudentiát* szorosan a retorikához és a politikához társította.”²⁰ A *temperantia*, azaz a mértékletesség nem említődik Ányosnál, helyette az atyai szeretet szerepel beszédében. A *fortitudo*, a bátorság és állhatatosság erényét a *iustitia* követi, mely Cicero szerint az erények királynője (*De officiis*, 3, VI, 28: „Iustitia enim una virtus omnium est domina et regina virtutum.” – ‘Az igazságosság erénye egyedül az összes erény úrnője és királynője.’²¹).

Figyelemreméltó, hogy a bibliai személyek által megtestesített erények antik, „pogány” megfelelőket is kapnak: Dávid, a *prudentia* képviselője így hozható összefüggésbe Arisztotelésszel, Mózes Szolónnal, az igazságos Józsué az igazságos Ariszteidésszel, a *dicendi libertas* erényével bíró Dániel pedig Ciceróval. Ányos láthatólag a beszéd minden egyes idézetét, citátumát, példázatát vagy illusztratív elemét rendkívüli tudatossággal komponálta rendszeralkotó, szabályosnak mondható egységbe.

¹⁷ „Édes Fiaim... Figyelmezzetek!”, i. m., 85.

¹⁸ Sancti AMBROSI Mediolanensis Episcopi *Opera Omnia*, I, Parisiis, Apud Gauthier Fratrem et Soc., 1836, 259.

¹⁹ Vö. TÓTH Orsolya, *Macrobius és a sarkalatos erények*, PhD-értekezés, Debreceni Egyetem BTK, 2011 (kézirat).

²⁰ Uo., 62.

²¹ M. Tullii CICERONIS *De officiis libri tres*, ed. Iacobus Fridericus HEUSINGER, Brunsvigae, Apud Fr. Vieweg et Filium, 1838, 377–378.

A négyes erénybeosztás a bibliai példák ellenére a beszéd antikos elemeit erősíti, illetve emeli ki: a hét keresztény főerény közül (*charitas, fides, spes, prudentia, fortitudo, iustitia, temperantia*) Ányos tulajdonképpen ötöt szerepeltet (kettőt, a *fidest* és a *iustitiát* összevonva), s ezekhez (pontosabban a *fortitudóhoz*) érdekes módon éppen a szóno-ki képességet jelképező *dicendi libertast* társítja. A szókimondás szabadsága a bátorság mellett az előljárók fontos erénye, a szabadság, a nyíltság és a tisztesség szinonimája, szemben a leplező, alakoskodó, színlelő beszédmóddal.

Ányos beszéde, ahogy az eddig elmondottakból is sejthető, kontaminációs jellegű: egyszerre jelennek meg benne a keresztény és az antik erények, illetve reprezentatív alakok. A bibliai és az egyházi íróktól származó érvek mellett azonban feltűnően erőteljes Arisztotelész *Nikomakhoszi etikájának* és Plutarkhosz *Párhuzamos életrajzainak* jelenléte, de Hérodotosz és Cicero művei és gondolatai is megidéződnek.

Az igazságosság erényének antik megtestesítője Ariszteidész, a görög–perzsa háborúk egyik kulcsfigurája, aki Plutarkhosz szerint az Igazságos (Dikaiosz) melléknevet viselte: „A nép Ariszteidész minden erénye közül leginkább igazságosságát tisztelte, hiszen ez volt a leghasznosabb tulajdonsága.”²² Plutarkhosz kiemeli azt az Ányosnál is fontos gondolatot, hogy Ariszteidész a köz javát előbbre tartotta a saját boldogulásánál. Állítólag Ariszteidész cserépszavazás általi száműzetésének oka éppen igazságossága volt. Plutarkhosz feljegyez egy anekdotát egy írástudatlan szavazóról, aki éppen magát Ariszteidészt kérte meg, hogy írja fel helyette a nevét a szavazáskor használt cserépdarabra, s döntését azzal indokolta, hogy unja már, hogy Ariszteidészt mindenfelé igazságosnak nevezik. Amikor Xerxész Attika ellen támadott, az athéniak visszahívták Ariszteidészt a száműzetésből, félvén, hogy az ellenséghez csatlakozik. Ekkor, a szalamiszi csata idején hangzik el az Ányos által említett kijelentés: Themisztoklész, aki gyermekkorától kezdve Ariszteidész ellensége volt, teljhatalmú fővezér lett, Ariszteidész viszont a közjó érdekében hajlandó volt a magánharagot félretenni, s így szólt a fővezérhez: „Visne, aiebat, o Themistocle, ut in his montibus inimicitias paulisper deponamus, recepturi eas, cum redierimus?”²³ („Ó, Themisztoklész, akarod-e, hogy ezeken a hegyeken egy kis időre félretegyük az ellenségeskedést, hogy majd folytassuk, amikor visszatérünk?” Dr. Bán Elizeus fordítása)²⁴

Ányos forrása ezen a ponton feltehetőleg nem csupán a szövegkiadás által megjelölt Hérodotosz (8. könyv, 79.), hanem Plutarkhosz Ariszteidész-életrajzának 8. része, mely szövegileg is rokon: „ἡμεῖς, εἶπεν, ὦ Θεμιστόκλεις, εἰ σωφρονοῦμεν, ἤδη τὴν κενὴν καὶ μειρακιώδη στάσιν ἀφέντες ἀρξώμεθα σωτηρίου καὶ καλῆς φιλονεικίας πρὸς ἀλλήλους ἀμιλλώμενοι σῶσαι τὴν Ἑλλάδα, σὺ μὲν ἄρχων καὶ στρατηγῶν, ἐγὼ δ' ὑπουργῶν καὶ συμβουλευῶν.”²⁵ („Themisztoklész, hallgassunk józan eszünkre, hagyjuk a hiú, gyer-

²² PLUTARKHOSZ, *Párhuzamos életrajzok*, ford. MÁTHÉ Elek, Bp., Magyar Helikon, 1978, I, 510.

²³ „Édes Fiaim... Figyelmezzetek!”, i. m., 84.

²⁴ Uo., 77–78.

²⁵ PLUTARCHS *Aristides und Cato maior*, erklart von C. SENTENIS. Dritte Auflage revidirt von B. HERCHER, Berlin, Weidmannsche Buchhandlung, 1870, 18.

mekes civódást, kezdjünk inkább üdvös és tiszteletre méltó versengésbe Görögország megmentéséért, te mint fővezér, én pedig mint a tanácsadó.)²⁶ A szöveg hasonlóság mellett ezt alátámasztja a kontextus is, hiszen Hérodotoszsal ellentétben Plutarkhoszt, akárcsak Ányost, elsősorban Ariszteidész erényeinek megragadása érdekli.

A Plutarkhosz-hatás erőteljes jelenléte megmutatkozik a beszéd záró részében, a Szolónról szóló passzusban is. Plutarkhosz Szolón-életrajza szerint (25. rész) az athéni tanács tagjai közösen megesküdtek, hogy megtartják Szolón törvényeit, s aki bármelyik törvényt megszegi, saját testsúlyával azonos súlyú szobrot állíttat fel Delphoiban színaranyból.²⁷ Ányos ugyan a büntetésnek erre a módjára nem utal, hangsúlyos szerepbe állítja viszont magát az esküt, melynek révén a pogány Szolón, illetve az esküben említett Minerva, vagy más néven Tritonia a közösség iránti odaadásra, az önös érdekeknek a köz érdekében való háttérbe szorítására tudta rábírní a megválasztott eljárásokat. Ha esküjüket Tritonia haragjától félve igyekeztek megtartani a megválasztott pogány eljárásokat, akkor sokkal inkább indokolt, hogy a megválasztott keresztény eljárásokat, akik Krisztus nevére esküsznek, ugyanezt tegyék.

Függelék

A mű rövid elemzése mellett kénytelenek vagyunk a szövegkiadással kapcsolatban is megjegyzéseket tenni. A közzétett latin beszéd ugyanis megítélésünk szerint több helyen tartalmaz hibás olvasatot, s olyan eset is akad, amikor a bizonytalan vagy megkérdőjelezettnek tartott rész korrigálhatónak látszik.

Az alábbiakban néhány javítandó példát és korrekciós javaslatot közlünk.

I.

„Connata hominibus, et materno lacte hausta est opinio illa, ac sententia, qua quoties **candidatis** suffragaturi **convenium**, toties eos prae reliquis ornandos inque munus quodlibet subvehendos arbitratur, qui unos se multo praecellere ceteris, unos se longe dignissimos argumentis pluribus prodidissent.”²⁸

Javaslat: „quoties **candidatis** suffragaturi **conveniunt**”

„Velünk született az a vélemény és felfogás, és az anyatejjel magunkba szívtuk, hogy valahányszor összejövünk, hogy jelöltekre szavazzunk, azokat tartjuk a többiekkel szemben felékesítendőeknek és valamilyen hivatalra kinevezendőeknek, akikről nyilvánvalóvá vált, hogy ők egyedül sokkal különbek a többieknél, sok szempontból ők egyedül messze a legméltóbbak.”²⁹

²⁶ PLUTARKHOSZ, *i. m.*, 513.

²⁷ *Uo.*, 197.

²⁸ „Édes Fiaim... Figyelmezzetek!”, *i. m.*, 81.

²⁹ *Uo.*, 73. Dr. Bán Elizeus ford.

II.

„Perinde si Jehu secum ipso similem in modum meditaretur: si meliorem eligeretis, **currus** quidem vestros contra Jehu studiosius **f[?]** **alibus** instruētis, equos vestros generosius incitabitis; **cui tales** vestras strenue magis defendetis, arma vestra callidius, audaciusque tractabitis, denique ipsius fortunam Jehu in discrimen forsitan abducetis, sed tamen eligite meliorem.”³⁰

Javaslat: „Perinde si Jehu secum ipso similem in modum meditaretur: si meliorem eligeretis, **currus** quidem vestros contra Jehu studiosius **falcibus** instruētis, equos vestros generosius incitabitis; **civitates** vestras strenue magis defendetis, arma vestra callidius, audaciusque tractabitis, denique ipsius fortunam Jehu in discrimen forsitan abducetis, sed tamen eligite meliorem.”

Az idézett részben a *falcibus* kifejezés használatát indokolja, hogy itt egy sajátos szekértípusról van szó: a *currus falcatus* egy sarlókkal ellátott harci szekeret jelöl.

„Jehu pedig önmagában efféle módon elmélkedett: Ha a jobbat választjátok meg, **kocsijaitokat** pedig Jehu kocsijai ellen ügyesebben felszerelitek, lovaitokat nemesebben harcra készítitek, **városaitokat** kitartóbban védelmeztitek, fegyvereiteket ravaszabban és merészebben használjátok, végül magának Jehunak a hadiszerecséjét is talán válságba sodorjátok, de mégis, **válasszátok a jobbat.**”³¹

III.

„Vox haec vox naturae est, vox in omnes diffusa gentes, vox constans, **moralis**, invicta, sempiterna, sincera, sacrosancta.”³²

Javaslat: „Vox haec vox naturae est, vox in omnes diffusa gentes, vox constans, **immortalis**, invicta, sempiterna, sincera, sacrosancta.”

„Ez a szó a természet szava, minden nemzetre érvényes szó, állandóan érvényes, **halhatatlan**, győzhetetlen, örök, őszinte, szent és sérthetetlen.”³³

IV.

„Vera reticent, et falsa svadent, simulant, dissimulant, tegunt, colorant, **anabagibus** utuntur, veritatem verbis sic circumvertunt, ut negantem, aut affirmantem partem tueantur, divinare vix possis. Nimirum non spes eos, non metus a vero abducit, **non** sic illi, qui meliores sunt, fortes sunt, et liberi, nec ad fontes cuiusquam sententias, sed ad intimam conscientiam, ac numinis **gioriam** depromunt.”³⁴

Javaslat: „Vera reticent, et falsa svadent, simulant, dissimulant, tegunt, colorant, **ambagibus**

³⁰ *Uo.*, 81.

³¹ *Uo.*, 73. Dr. Bán Elizeus ford.

³² *Uo.*, 81.

³³ *Uo.*, 73. Dr. Bán Elizeus ford.

³⁴ *Uo.*, 84.

utuntur, veritatem verbis sic circumvertunt, ut negantem, aut affirmantem partem tueantur, divinare vix possis. Nimirum non spes eos, non metus a vero abducit. **Non** sic illi, qui meliores sunt, fortes sunt, et liberi, nec ad fontes cuiusquam sententias, sed ad intimam conscientiam, ac numinis **gloriam** depromunt.”

„Az igaz dolgokat elhallgatják, és a hamis dolgokat ajánlják, alakoskodnak, elpalástolnak, lepleznek, átszíneznak, meghátrálnak, az igazságot szavaikkal úgy kiforgatják, hogy hol a tagadó, hol az állító felet védik; alig tudsz kiigazodni rajtuk. Persze vagy a remény, vagy a félelem fordítja el őket az igazságtól. Nem így azok, akik jobbak, erősek és szabadok, és nem azért hoznak ítéletet, hogy elnyerjék valakinek a tetszését, hanem belső lelkiismeretből és Isten dicséretére.”³⁵

V.

„Huc edicto Praetoris confluebant censuratum descripti cives, qui patriis modulis laudes Deae, quam inventricem sapientiae praestitemque doctrinae **credebant**, exequerentur.”³⁶

Javaslat: „Huc edicto Praetoris confluebant censuratum descripti cives, qui patriis modulis laudes Deae, quam inventricem sapientiae praestitemque doctrinae **credebant**, exequerentur.”

„Ide összejöttek a bíró rendeletére az adóhivatalok szerint összeírt polgárok, hogy ősi dallamokkal dicsérik az istennőt, akit a bölcsesség feltalálójának és a tanítás védőjének **hittek**.”³⁷

Látható, hogy a fordító bizonyos esetekben a helyes szövegolvasatból indult ki, nincs tehát mindig összhangban a közölt latin szöveg és fordítása. Feltűnően sok helyen van azonban a Dr. Bán Elizeus által fordított szövegben a fordító bizonytalanságára utaló kérdőjel, gyakran olyan esetekben is, ahol a latin szöveg nehézségi szintje ezt nem indokolja, s előfordulnak értelmezési problémák is. További példáinkkal ezeknek a korrekcióját szeretnénk elősegíteni.

VI.

„**Ugyanis másképp, nagyon röviden:** azoknak, akiket meg akarunk választani, mint jobbakat, elég egy kis biztatás, inkább, mint a bizonyítás, ahhoz, hogy nemesen és serényen elfogadják ezeket a részeket.”³⁸

„Nam alterum perbreve his, quos electuri sumus, melioribus, stimulos potius, quam documenta, sufficere ad generose, et alacriter partes suas obeundas.”³⁹

Javaslat: **A másik, nagyon rövid rész azokat érinti,** akiket mint jobbakat, meg akarunk választani: nekik elég egy kis biztatás, nem kell részletes bizonyítás ahhoz, hogy nagylelkűen és lelkesen elfogadják ezeket a részeket.

³⁵ *Uo.*, 78. Dr. Bán Elizeus ford.

³⁶ *Uo.*, 85.

³⁷ *Uo.*, 79. Dr. Bán Elizeus ford.

³⁸ *Uo.*, 74. Dr. Bán Elizeus ford.

³⁹ *Uo.*, 82.

VII.

„Volt egy templom Athénben, a **műtől való megfosztásra** [?], [**mégis**] a legpazarabb mű, bizonyos vélemény szerint a legvallásosabb, az athéniak védőjének, Minervának szentelve.”⁴⁰

„Templum fuit Athenis **ad Pritandum (?) opere**, opere sumptuosissimum opinione religiosissimum Atheniensium Praesidi Minervae sacrum.”⁴¹

Javaslat: „Templum fuit Athenis **ad Prítanaeum [opere]** opere sumptuosissimum opinione religiosissimum Atheniensium Praesidi Minervae sacrum.”

Fordítási javaslat: Volt egy templom Athénban, a **prütaneion**⁴² **mellett**, nagyon pazar kiállítású, az athéniak véleménye szerint a legszentebb, ahol az oltalmazó Minervát tisztelték.

Korrektív javaslatainkkal a szövegkiadás jobbítását szerettük volna megcélozni, kifejezve tiszteletünket a szövegkiadók előtt és hangsúlyozva, hogy a latin kézirat valóban több ponton nehezen olvasható. Fontosnak tartjuk, hogy Ányos Pál beszéde javított változatban jusson az érdeklődő olvasók kezébe, hiszen egy különösen jelentős alkotásról van szó abban a tekintetben, hogy elmozdulás tapasztalható benne a kifejezetten biblikus alapállástól: az antikvitás nagy példáit aknázza ki egy keresztény etika megszilárdítása érdekében. Oratója e tekintetben, akárcsak szerkezeti megoldásaiban túllép a barokk beszéd szokványos keretein: mintha már a klasszicizmus esztétikája érintené meg, egy új szintézis ideája, melyben az antikvitás új, keresztény értelmezése veszi kezdetét. Kicsit visszatérés ez a humanizmus vallásos allegorizmusához is, de korántsem szeparációs és ráértelmezési gesztusokkal történik a két világ egybeolvasztása, hanem a párbeszéd logikája szerint, párhuzamosan, teljesen nyitottan, egy olyan értelmezői térben, ahol Krisztus és Tritonia Pallas közös nevezőre kerülhet.

ZOLTÁN CSEHY – ANIKÓ POLGÁR

Christ and Tritonia Pallas

The Oration of Pál Ányos Written for the Election of the Provincial Superior

The paper focuses on the speech entitled *Oratio in Electivo Provinciali dicta Anno 1782* by the Hungarian poet Pál Ányos (OSzK Quart. Hung. 1311). The authors analyse the structure and the rhetorical construction of the oration and put forward a proposal for some philological corrections of the previously edited text. Ányos used the allegory of the cardinal virtues as *prudencia* (David), *amor in filios* (Moses), *fides*, *iustitia* (Joshua), *fortitudo*, *dicendi libertas* (Daniel), and had harmonized the ancient (borrowed mainly from Aristotle and Plutarch) and biblical elements in a masterly manner.

⁴⁰ Uo., 79. Dr. Bán Elizeus ford.

⁴¹ Uo., 85.

⁴² Kör alakú építmény (Tholosz) az agora délnyugati részén, ahol a prütanisok, az athéni tanács tagjai közköltéségen étkeztek.